

L'immigració a Barcelona després de la Pesta Negra (1348)

Barcelona's Immigration after the Black Death (1348)

Oriol Ubach Borbonès* (oriolub@gmail.com)

Resum: La segona meitat de segle XIV fou una època marcada per un conjunt de greus crisis de subsistència, social, econòmica, guerres i epidèmies que van afectar tota Europa. Aquesta situació va transformar les ciutats, a nivell socioeconòmic, i això suposà una obertura envers l'immigració per tal de recuperar la població. En aquest article, s'analitza el cas concret de Barcelona després de la Pesta Negra, així com la resposta de les institucions davant de la massa emigrant i el procés pel qual s'integra a la ciutat.

Abstract: The second half of the XIV century was a time marked by a set of great subsistence, social and economic crisis, wars and epidemics which affected all Europe. This situation transformed cities in social and economical terms, and that meant an ouverture towards immigration in order to recover population. This article analyses the specific case of Barcelona after the Black Death and the institutions response towards the emigrant mass and the process to integrate it into the city.

Paraules clau: Immigració, Barcelona, Pesta Negra, societat, integració

Key words: Immigration, Barcelona, Black Death, society, integration

*Universitat de Barcelona (4t de Grau d'Història).

Dirigit per la Dra. M. Dolores López, Departament d'Història Medieval i Paleografia. 2013

Sumari

1. Introducció.....	3
2. Context històric anterior al segle XIV.....	4
3. Demografia.....	6
3.1 Fonts documentals per estudiar la demografia.....	6
3.1.1 Fogatges.....	6
3.1.2 Informacions de Ciutadania.....	7
3.2 Antecedents que condicionen la propagació de la Pesta Negra.....	8
3.3 L'arribada de la Pesta Negra	9
3.4 Conseqüències demogràfiques i socials de la Pesta.....	11
4. La Migració.....	15
4.1 Motius que empenyen a emigrar.....	15
4.2 Els Focus d'emigració.....	16
4.3 Els principals grups d'emigrants	17
4.3.1 Els Mercaders.....	17
4.3.2 Els pagesos.....	19
4.3.3 La Gent de Mar.....	20
4.3.4 Els aprenents de menestral.....	21
4.3.5 Els esclaus.....	22
5. Integració a la vida civil.....	25
5.1. Condicions teòriques per esdevenir ciutadà.....	25
5.2 Els drets i obligacions del ciutadà	26
5.3 Estratègies d'integració.....	28
6. Conclusions.....	31
7. Bibliografia.....	32

1. Introducció

Aquest article pren com a punt de partida l'immigració que va anar a la ciutat de Barcelona en el període comprès entre 1348 i 1410, les causes que provoquen la migració i com aquests forasters intenten normalitzar la seva situació, integrant-se com a ciutadans.

El marc cronològic triat per situar el treball no ha estat escollit de forma arbitrària sinó que respon a dues dates importants de la història de Catalunya, com fou l'arribada de l'epidèmia de Pesta Negra i la data de la mort de l'últim rei del casal de Barcelona, Martí I i del canvi dinàstic. L'arribada dels Trastàmara comporta un canvi de dinàmica i d'època, amb l'assoliment de la màxima expansió al Mediterrani però també marca un període de conflictes interns, tant de la pagesia com urbans, que van intensificar la crisi de la Catalunya baix medieval.

L'idea bàsica de la que va partir aquest article prové d'un treball de l'assignatura d'Història Medieval de Catalunya, en que ja vaig tractar el cas de l'immigració i la demografia barcelonina durant els segles XIV i XV, però de forma més general i bàsica. És per això que vaig voler aprofundir més en el tema i esbrinar els factors importants que caracteritzen l'immigració baix medieval, els col·lectius emigrants més freqüents i la conseqüència que tingueren a Barcelona, com a ciutat castigada per les desgràcies i les mortaldats del segle XIV.

En general aquest tema ha estat poc estudiat pel simple fet de que manca la documentació necessària per estudiar el període amb profunditat i s'ha intentat tractar de forma indirecta, com són els casos de T. Vinyoles en quant a la societat barcelonina del 1400 o les conseqüències de les pestes, estudiat per C. Cuadrada en el cas tarragoní, i per Günzberg-Moll a Barcelona.

Mitjançant aquest article s'ha intentat esbrinar quines dades es coneixen i les mancances de les poques fonts primàries que han estat treballades per alguns historiadors que han tractat d'omplir les llacunes. Metodològicament s'ha pres com a model els criteris de la revista especialitzada *Anuario de Estudios Medievales* (AEM).

2. Context històric anterior al segle XIV

Al segle XIII es dona la gran expansió de la monarquia catalanoaragonesa amb el completament de la conquesta territorial de València i Mallorca. De retruc, aquesta època d'auge afecta Barcelona que es consolida com a capital del regne i centre de poder. A causa d'això, però també per l'ambició dels propis ciutadans, la ciutat esdevé un port important del Mediterrània, i junt a altres factors s'inicia una dinàmica de creixement demogràfic constant al segle XII, que augmentaria al segle XIII i toca sostre al XIV¹.

Entre els regnats de Jaume II i els primers anys del govern de Pere III, concretament des de 1291 a 1348, hi ha una gran vitalitat econòmica a la Corona d'Aragó. Això es tradueix en un creixement sostingut de l'economia que té una incidència important en l'augment demogràfic de la població. Però a més, les conquestes territorials fetes al segle XIII van incrementar l'espai productiu i per tant podien satisfer, de moment, l'alta demanda d'aliments. A resultes de l'expansió territorial es rompen noves terres pel conreu i s'estimula la repoblació amb pagesos aloers que reben privilegis i avantatges fiscals de les Cartes de població, fet que provoca la migració de població en desplaçaments a curta distància, amb la creació de viles noves, però també de llarga distància, per repoblar València i Mallorca, i més tard Sardenya i Sicília².

En aquesta vitalitat econòmica tenen un paper clau les ciutats, que durant aquesta època creixen en dimensions i població, i assumeixen la capacitat d'auto-governar-se com a municipi, i esdevenen centres de distribució dels productes, però també centres productors de béns, ja que la producció es diversifica i augmenta, donant-se un flux de circulació de capitals i productes de la ciutat al camp i viceversa.

L'augment demogràfic es deu en part a una millor alimentació de la població però també a l'avançament de l'edat de matrimoni durant el segle XII, fet que permetia que les parelles procreessin més descendència, i per això s'avança també l'edat mínima per accedir al món laboral, per tal de mantenir la família.

El creixement de la població significava que calia produir una major quantitat d'aliments per satisfer la demanda, i és que les ciutats i les viles esdevenen grans consumidors d'aliments de primera necessitat. La demanda creixent d'aliments durant els segles XII i XII provocà la creació i oferta de parcel·les agrícoles per mantenir la població ben alimentada, mitjançant contractes

1 Furió, A.; 2007; p.155

2 Furió, A.; 2007; p.221

d'arrendament i parceria, sobretot al voltant dels centres urbans. Eren terrenys que es rompien per primer cop i s'avançaven a costa de boscos i en terrenys escarpats, pel que són zones menys fèrtils, però que es rompen per obtenir més terres productives per fer front a la demanda alimentària³.

A partir del segle XIV es dona un canvi substancial en la dinàmica de creixement de Barcelona, però també a nivell de Catalunya i d'Europa, com a repercussió de l'anomenada “crisi baix medieval”⁴. En termes demogràfics la població havia crescut tant que havia desbordat la capacitat productiva dels camps. A causa de l'ús de tècniques deficientes va disminuir la fertilitat agrícola, deixant de produir suficient aliment, pel que es començaren a donar casos de caresties. A això se li sumen condicionants climàtics que destruïren moltes collites.

En qualsevol cas, l'epidèmia de Pesta Negra suposa el trencament complet de les estructures establertes, va desequilibrar la balança demogràfica i produí la mort a totes les capes de la societat i edats. Degut a les mortaldats de l'any 1348, el Consell de Cent ordenà la obertura de la ciutat a rebre immigració, acabant amb la prohibició que fins llavors imperava contra els forasters, conseqüència del creixement demogràfic del segle XII a inicis del XIV, en que la ciutat havia expulsat els immigrants que volien entrar a la ciutat. També hi ha el cas dels italians que foren expulsats de les ciutats com a mesura proteccionista per evitar la competència comercial.⁵ Amb tot, l'immigració dissimulà, al llarg del segle XIV, la davallada demogràfica resultant de les pestes a Barcelona, tot i que no aconseguiria aturar la dinàmica de decreixement demogràfic que s'accelera encara més al segle XV. Aquesta disminució es donarà per la continuació de les fams, tot i el petit increment de la producció agrària degut a l'abandonament de les terres infèrtils i la potenciació de les terres més productives. També es veurà agreujat pels successius episodis de “pestes”⁶ durant tot el segle XIV i per les guerres, que a part de causar la misèria pel cost econòmic, van provocar la crema de terres amb la conseqüent pèrdua de les collites, però a més cal sumar les morts civils pels danys col·laterals dels conflictes.

3 Batlle, C.; 1988; p.290-291

4 Guy Bois analitza les possibles causes que van provocar la crisi baix medieval. Bois, G.; 2001; p.70

5 Ferrer, M. T.; 1980; p.394-401

6 Tota malaltia s'anomenava “pesta” (del llatí *pestis*, mal, desgràcia o mort), no és fins 1348 que passa a anomenar-se així a la malaltia bubònica. Cuadrada, C.; 2012; p. 16

3. Demografia

3.1 Fonts documentals per estudiar la demografia

3.1.1 Fogatges

Els fogatges són una de les principals fonts documentals de l'època baix medieval que permeten fer càlculs aproximatius sobre la població a les ciutats, es comencen a recopilar a partir de 1358 com a imposicions fiscals puntuals per pagar les despeses militars, hi ha documentat varis fogatjaments del segle XIV però a partir del XV només hi ha el de 1497. Es desconeix si el buit documental es deu a que es deixen de fer o per que s'han perdut sèries senceres.

El problema que suposen els fogatges és que al ser un font de caràcter fiscal, es dediquen solament a recopilar dades sobre la recaptació d'impostos de cada vil·la. Però enlloc de comptabilitzar com els censos moderns, per nombre d'individus, el fogatge comptava per llars o focs, és a dir, per cases, per això no és té en compte el nombre d'habitants de la família que vivien al domicili, sinó que tant sols es comptabilitzava el cap de família, i per això ofereix una imatge esbiaixada de la realitat.⁷ Un altre problema que comporta treballar amb els fogatges és que al ser una font fiscal, molta gent tractava de falsejar-ne les dades o directament amagar-se per tal de no pagar o pagar menys impostos. Per altra banda, és una font que només recull els que paguen impostos, i això exclouïa una part important de la població, els privilegiats: l'Església i la noblesa, que tot i ser els col·lectius més adinerats i amb majors propietats, no estaven obligats a contribuir en el pagament d'imposicions. Tampoc comprenia la massa de pobres i marginats que al no tenir béns no pagaven. Per tant, a la fi i al cap, el fogatge no recull tota la població real, ja que sempre faltaran els amagats i els privilegiats i, per tant, el càlcul demogràfic sempre serà orientatiu.⁸

Normalment, els demògrafs fan els seus càlculs de població prenent un coeficient mitjà de 5 membres per grup familiar que multiplicats pel nombre de focs donen un resultat aproximat del volum de població que podia contenir una localitat. El problema dels fogatges de finals de segle XIV és que degut a les mortaldats, cada llar havia patit la mort d'almenys un dels seus membres, inclús hi ha famílies on només sobreviu un membre. Tampoc quantificaven les altres persones que vivien a la llar sense formar part de la família: servents, aprenents i esclaus. Per tant, el coeficient de cinc membres queda desfasat i no serveix per definir el nombre d'habitants per foc real dels segles XIV i XV, i per això el volum demogràfic sempre serà un valor aproximat.⁹

7 Sobrequés, J.; 1992; p. 77 i 90

8 Sobrequés, J.; 1992; p. 82

9 Extret dels apunts de l'assignatura Història Moderna de Catalunya, amb el Dr. Gual

3.1.2 Informacions de Ciutadania

En canvi, les informacions de ciutadania ofereixen un altre tipus d'informació, en aquest cas, la gent que reclamava el dret d'esdevenir ciutadà. Les informacions, conservades a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, abasten el període comprès entre 1375 i 1457. Aquesta font fou principalment estudiada i explotada per Eulàlia Duran¹⁰ al 1957, durant la preparació de la tesina de llicenciatura. Duran fou una pionera, ja que anteriorment ningú havia fet un buidatge d'aquestes fonts i va servir per redescobrir l'informació que podien aportar al període.

Al 1374, el Consell de Cent va decidir iniciar la recollida d'informes de ciutadania com a reacció contra el creixent flux migratori, promulgant un decret per controlar l'entrada de forasters i afavorir que els més competents s'hi establissin permanentment mitjançant la compra de la Carta de Ciutadania. Les informacions de ciutadania bàsicament recollien els interrogatoris que els consellers feien a amics, veïns i coneguts del sol·licitant. Aquestes enquestes servien als consellers per recopilar informació sobre l'aspirant a ciutadà i deliberar si aquest complia les condicions òptimes per esdevenir ciutadà, les quals s'expliquen més endavant.

Per una banda, les informacions de ciutadania són folis solts, escrits per les dues cares i recollits en dues caixes que corresponen als anys 1395-1420 i 1420-1457. En aquests folis quedaren recollides pels consellers les declaracions de testimonis, generalment entre tres i quatre opinions de coneguts i amics del sol·licitant per tal d'informar-se sobre els sol·licitants.

Per altra banda, hi havia dos Registres de Ciutadania i una sèrie d'informacions de ciutadania incomplets. En cada foli del registre hi havia una Carta de Ciutadania, amb anotacions que indicaven que s'havia concedit. A més s'especificava normativament el nom del sol·licitant, l'ofici, el lloc de residència, el lloc d'origen, i la data de concessió de la ciutadania. En ambdós registres figurava la còpia del privilegi de Jaume II de 1323 sobre la Carta de Ciutadania. Cronològicament les concessions de ciutadania del primer llibre recollien 195 noms de ciutadans aprovats entre 1375 i 1380. El segon Registre contenia 192 folis amb anotacions sobre els nous ciutadans ordenats cronològicament de 1380 a 1395.

Com a font documental no serveix per calcular el volum real de forasters que arriben a la ciutat. Els informes de ciutadania simplement recollien informació dels immigrants que demanaven a les autoritats municipals barcelonines el dret per esdevenir ciutadà, i per tant, només comptabilitza

10 Duran, E.; *Apuntes para un estudio sobre la obtención de la ciudadanía de Barcelona a fines de la Edad Media (1375-1457)*; Tesina de llicenciatura; Universitat de Barcelona; 1957

els habitants que van reclamar la ciutadania. Es desconeix el nombre real de forasters, ja que no queden recollits en aquesta documentació. En canvi, sí que permet conèixer dades sobre la vida quotidiana d'aquests individus: les seves motivacions, els oficis a que es dedicaven, a quins carrers residien, d'on provenien, la situació que vivien com a estrangers a la ciutat.

Els fogatges i els informes de ciutadania són les principals fonts documentals que donen informació sobre l'immigració a Barcelona i com aquesta s'integra a la societat. Però també permeten observar l'afectació que van tenir les epidèmies en el creixement demogràfic. Per aquest motiu, cal explicar els esdeveniments que van condicionar la pèrdua de població i que van provocar la necessitat de rebre immigració per tal d'intentar recuperar el volum d'habitants anterior a les catàstrofes.

3.2 Antecedents que condicionen la propagació de la Pesta Negra

La Pesta Negra de 1348 és només la culminació més mortal de la època, si tenim en compte que la Corona travessa una època de conflictes continus, entre revoltes de la noblesa i guerres contra Gènova (1350-1354) i Castella (la Guerra dels Dos Peres, 1356-1375).¹¹

Durant la major part del segle XIV s'havien esdevingut males collites, però és a partir de l'icònic “mal any primer” de 1333 que es produeix la primera crisi de subsistència cíclica. Anteriorment, està documentada una carestia l'any 1315¹², però a partir de 1333 les males collites i les crisis alimentàries es succeeixen amb més freqüència.¹³ Això es devia a factors climàtics però també per l'esgotament progressiu de la fertilitat dels camps (molts d'ells ja d'una escassa fertilitat perquè s'havien romput en llocs poc adequats per l'agricultura) a causa de l'explotació agrícola intensiva, així com per l'ús d'eines rudimentàries i tècniques deficients.

Com a conseqüència de les nefastes collites del segle XIV, es van intensificar les caresties alimentàries i les fams, ja que faltava sobretot el pa, per les escasses collites de blat, l'aliment bàsic de la nutrició juntament amb el vi, i que en dies assenyalats, o segons els recursos, es completava amb peix, carn, formatge, hortalisses, fruita i salses.¹⁴ La demanda creixent de blat va causar que molts pagesos es veiessin obligats a sacrificar part de les llavors emmagatzemades per plantar l'any següent, fet que encara empitjorava la situació del camp, amb collites més minses.

11 De Riquer, B. (dir); 1996; p.400

12 Batlle, C.; 1973; p.45

13 Garcia, A., Guàrdia, M.; 1986; p.19

14 Vinyoles, T.; 1985; p. 161

A Barcelona feia anys que el Consell de Cent pal·liava les males collites del camp comprant blat al graner sicilià, a partir del privilegi d'importació de blat de 1301.¹⁵ Però el subministrament de remeses de blat va estar molt limitat per la guerra contra Gènova que durà fins 1337. Durant el conflicte les naus corsàries genoveses van bloquejar els ports catalans per van impedir el subministrament de blat dels vaixells sicilians, i això va causar l'important carestia de 1333. La mateixa situació es tornaria a repetir al iniciar-se una nova guerra amb Gènova al 1350.

A partir del privilegi d'importació de blat sicilià de 1301, les elits de la ciutat, molts d'ells mercaders, van intentar procurar-se tot el blat possible provinent de Tortosa, Sicília, Aragó, Llenguadoc i el Bàltic, dedicant-se a emmagatzemar-lo per especular amb el preu del gra i així obtenir majors beneficis de la venda.¹⁶ La situació de racionament i inflació dels preus, sumada a la hipersensibilitat de la població per la carestia, va provocar que les classes populars, afamades, es revoltessin contra les elits el 15 d'abril de 1334 a la Plaça del Blat per assaltar els graners i apoderar-se del blat.¹⁷ Tot i acabar en fracàs amb una brutal repressió, no seria l'últim avalot popular per aconseguir aliments.

En tot cas, les caresties van provocar una alimentació deficient, amb una dieta pobre en cereals, poca carn i encara menys vegetals, degut a la pujada dels preus dels productes de primera necessitat. La població patia de malnutrició i era més propensa a les malalties, per això quan arribà la Pesta Negra, la malaltia va trobar el terreny abonat, ja que la població es trobava molt afeblida i això va ajudar al contagi de la malaltia. A partir de la pesta septicèmica de 1348 comença una dinàmica d'epidèmies entre les que destaquen la “mortaldat dels infants” de 1362 i la “mortaldat dels mitjans” de 1371, però també altres episodis de pesta succeïts als anys següents: 1375, 1396, 1408 i 1410¹⁸. També coincideix amb altres factors negatius com conflictes, males collites, caresties, inundacions, terratrèmols i plagues.

3.3 L'arribada de la Pesta Negra

La Pesta Negra es va estendre ràpidament per Barcelona a partir del mes d'abril, sobretot durant els mesos de maig i juny i no va començar a remetre fins al mitjans de juliol, a l'octubre es té constància de que la malaltia pràcticament ja havia desaparegut. El resultat fou que l'epidèmia de pesta septicèmica va acabar en qüestió de setmanes amb més d'un terç de la població urbana. La

15 Sobrequés, J.; 1992; p. 86

16 Vinyoles, T.; 1985; p. 159

17 Batlle, C.; 1973; p. 46

18 Cuadrada, C.; 2012; p. 17 (extret de les *Rúbriques de Bruniquer*) S'esmenten més brots durant el segle XV i XVI però ja no formen part de la cronologia d'aquest article.

gran mortaldat va afectar a tots els nivells socials, d'ambdós sexes i de totes les edats. El fet que la Pesta afectés a tots els estaments per igual va suposar un xoc ideològic per tota la societat ja que destruïa les teories de classe i la mort igualava les elits amb el poble menut destruint l'equilibri social establert. Només calia observar com la Pesta havia afectat també als estaments superiors: dos tercers parts del Consell de Cent havien mort a causa de la malaltia i dels consellers dirigents només va sobreviure el conseller Romeu Rull, que hagué de dirigir la ciutat durant els mesos més crítics, a l'espera de la renovació del Consell amb nous membres, el novembre següent.¹⁹ Fins i tot la reialesa es va veure afectada per la mort de la reina Maria de Navarra i de dos dels seus infants.

Els col·lectius més afectats pel contagi foren els sectors que havien d'assistir als malalts en les seves últimes hores: els notaris, que prenen testament dels moribunds, els físics (metges) i apotecaris, que van contagiar-se intentant curar i contenir l'epidèmia i els sacerdots, que confessaven els empestats, prenen testament i donaven l'extremunció als difunts.

Tal com es pot deduir, la font documental més útil per estudiar el descens demogràfic dels anys 1348-1350 són els testaments, que recullen el testimoni dels moribunds que van testar abans de morir. Es pot observar en la documentació notarial que hi ha un augment del nombre de testaments durant els mesos de maig i juny de 1348, en que nombrosos mercaders, menestrals, preveres, notaris i beneficiats fan testament a causa d'una mort imminent.

Un episodi trist però rellevant fou l'antisemitisme que demostrà la població barcelonina (tot i que també d'altres ciutats) durant la Pesta. Això es devia als discursos incendiàries d'alguns eclesiàstics contra els jueus, als que van acusar d'haver enverinat els pous o inclús de celebrar ritus satànics, que suposadament haurien provocat la malaltia.²⁰ Conseqüentment, el 17 de maig de 1348 la població enfurida va assaltar el Call de Barcelona, provocant una matança de jueus i la fugida temporal dels supervivents. És cert que molts van atacar els calls per venjança i xenofòbia, ambdues propagades per l'Església, però també per la necessitat de la societat de trobar un culpable indefens al que carregar les culpes de les morts. Però també és cert que altres van aprofitar l'odi popular per destruir els documents de deutes contrets amb prestadors jueus²¹. Per restablir l'ordre a la ciutat i protegir els jueus supervivents, el rei Pere III va decretar el 22 de maig una sèrie de mesures dràstiques per evitar més atacs o difamacions contra els jueus.²²

19 Günzberg-Moll, J.; 2002; p.16-17

20 Günzberg-Moll, J.; 2002; p. 36

21 Batlle, C; 1973; p.54

22 Günzberg-Moll, J.; 2002; p.11 L'interès del monarca de defensar els jueus prové de la necessitat de protegir les seves inversions i mantenir la carta de crèdit.

Barcelona, com les altres ciutats afectades, va patir en major grau els efectes de la Pesta a causa de la concentració de gent, tant de la població local com pels refugiats que van escapar a la ciutat durant els primers brots de la malaltia, abans que la ciutat es tanqués en quarantena, ja que molts creien que els seus murs contindrien l'epidèmia. En canvi, l'acumulació de persones va afavorir el contagi i la propagació de la Pesta provocant l'efecte contrari que es volia aconseguir.²³ També hi va ajudar la carestia provocada pel trencament de les vies de subministrament de blat i l'esgotament de les reserves dels magatzems.

En conseqüència, a causa de la mort d'una tercera part de la població barcelonina, moltes cases van restar abandonades degut a la defunció de tots els membres d'una família o a l'emigració dels supervivents. S'han documentat alguns casos d'habitatges rònecs que van ser ocupats il·legalment per forasters que buscaven refugi en els anys següents a la Pesta. Això durà fins que l'Infant Joan va manar tapiar les portes i finestres d'aquelles cases, com a resposta a les queixes dels veïns sobre “*gents de mal viure*”, és a dir lladres i prostitutes, que hi habitaven.²⁴

3.4 Conseqüències demogràfiques i socials de la Pesta

En els anys immediats a la Pesta Negra, la ciutat va percebre un lleu augment de població dintre de l'important descens demogràfic de 1348, que es va deure principalment a l'immigració de forasters que van fugir de la pròpia pesta als seus llocs d'origen. En segon lloc, però amb un menor resultat, es deu a la celebració de noves unions matrimonials entre els supervivents.

L'epidèmia de Pesta infectà la majoria de la població, però els que més van sobreviure-la va ser la joventut, ja que en comparació amb els col·lectius amb major risc, com els ancians o els infants, els joves van ser en proporció més resistents a la malaltia, en altres paraules: la població de Barcelona que sobreviu la pesta de 1348 és essencialment jove. Això va suposar un factor rellevant per reactivar la demografia, ja que entre vidus supervivents es van celebrar nous casaments per tal d'engendrar nous ciutadans. Aquesta política matrimonial es va poder engegar als pocs mesos de la mortaldat, mitjançant la dispensa reial de Pere III al 1349²⁵, que suspenia temporalment el dol legal que s'havia de respectar durant l'any següent a la mort del difunt abans de tornar-se a casar. Tot i celebrar-se nous esposoris això no va significar que s'augmentés la població, simplement va mantenir la balança de naixements estable. A més, segons la documentació són sobretot els homes

23 Cuadrada, C.; 2012; p. 47

24 Batlle, C; 1973; p.55 i Günzberg-Moll, J.; 2002; p.39

25 Günzberg-Moll, J.; 2002; p.19

els que es casen més sovint en segones i terceres núpcies durant el segle XIV, degut a la mort de l'esposa per la pesta o en el part.

Per Teresa Vinyoles no era tant evident que hi hagués un augment de l'índex de natalitat, en comparació amb la dinàmica de naixements anteriors a 1348, que tot i ser una ràtio alta estava molt afectada per la mortaldat infantil. Per exemple, hi ha la Pesta documentada al 1362 com la “mortaldat dels infants”, que afectà sobretot a les criatures i acabà amb gran part de la nova generació, però també altres malalties pròpies dels nens, com el xarampió i la varicel·la. Un factor crucial en la mortaldat infantil fou la subalimentació causada per les caresties, que continuaren reproduint-se en els anys següents. Per això, pot considerar-se que tot i l'elevat índex de natalitat, aquest no era prou com per contrarestar l'altíssima mortaldat infantil, xifrada en un 80%, i per això el balanç de natalitat resultant era comparativament negatiu.²⁶

Un altre factor a tenir en compte és que molts ciutadans morien abans de poder deixar descendència o almenys un nombre significatiu de fills. Per una banda, Vinyoles va deduir dels 200 testaments analitzats²⁷, datats entre 1350 i 1410, que un 36% dels homes casats no van arribar a engendrar fills, un 20% dels pares tant sols deixaven a la seva mort un fill, el 16% dos fills, el 10% 3 fills, el 13% quatre fills i el 5% restant aconseguien tenir més de cinc fills. En general no es percep ni una disminució ni un augment en el nombre fills que es tenien abans de la pesta de 1348, però la dada del nombre d'homes que mor sense descendència és preocupant.

Per altra banda, si es contrasten les dades de les dones que van fer testament, indiquen que moltes dones van morir en aquelles dates, tant per malaltia però sobretot per complicacions en el part, i és que un 60% les dones casades van morir sense arribar a engendrar fills o aquests no van sobreviure al part, mentre que els infants que van sobreviure suposaven només un 20% .²⁸ També s'ha de tenir present que aquestes dades són extretes de la documentació notarial i que eren poques les dones que testaven, per tant, desconeixem la xifra real de mares i la descendència que van tenir.

Tampoc es pot acusar a un augment de l'esperança de vida. Les epidèmies se seguirien succeint durant tot el segle XIV, fins al punt que es consideren un càstig diví pels pecats dels homes i anunciaven l'arribada imminent de l'Apocalipsi²⁹. Alguns episodis de pesta seran especialment cruents, com la de 1371 que tingué uns efectes gairebé tant devastadors com la de 1348 a causa de les fams, i sobrevenen altres epidèmies com la de glànola de 1410. Però també les guerres, que

26 Vinyoles, T.; 1985; p. 213

27 Vinyoles, T.; 1985; p. 78

28 Vinyoles, T.; 1985; p.78-79

29 López de Meneses, A; 1959; p.99.

provocaren la bancarrota d'alguns banquers i evidencien la crisi econòmica de 1380.³⁰ Tot junt afecta negativament al creixement de la població.

La situació al camp tampoc millora per culpa de les plagues que arrasen les collites, com la plaga de llagostes de 1357, i la gran gelada de 1365 que va congelar la major part dels camps de Catalunya. Això coincideix amb l'Avalot del Peix, l'abril d'aquell mateix any, i mostra la hipersensibilitat dels barcelonins³¹, que s'aniran revoltant al llarg del segle XIV contra les autoritats com a resposta als patiments de la població. Aquestes revoltes populars, com la de Corpus de 1370 contra el bisbe de Barcelona, acabarien desembocant en els pogroms de 1391.³²

En xifres, amb l'informació que ofereixen els fogatges s'ha intentat mostrar la població aproximada de Barcelona. Però el fogatge de 1365³³ recollit a les Corts de Cervera és el primer que dóna dades quantitatives, ja que l'anterior fogatge de 1358 només indicava el que havia pagat d'impostos cada vil·la. Al fogatge de 1365 es quantifiquen 6568 focs, i segons el recollit a les corts de Tortosa de 1370 hi havia 6668, la diferència de 100 focs fa creure als demògrafs que es deu a un error d'escriptura, i que la xifra no hauria variat en aquests cinc anys. Però una altra possible explicació podria ser que realment augmenti la població barcelonina degut al flux immigratori, però si això fos cert significaria que almenys augmenta en 500 habitants.

Per altra banda, el fogatge de 1378³⁴ recull en dues còpies 7651 focs, però en la tercera versió del fogatge aclareix que 7295 focs són de pagament, mentre que els restants estan exempts. En efecte, sobre les xifres anteriors sembla que hi ha hagut una recuperació demogràfica notable, però si es té en compte els esdeveniments històrics entre aquests dos fogatges hi ha hagut dos episodis de pesta importants, al 1363 i al 1371, pel que resulta sospitós que la població creixi tant.

La meua hipòtesi seria que aquest fenomen podria ser explicat com a causa d'un augment de forasters que va incrementar la població, però tenint en compte que la diferència amb les xifres del fogatge de 1370 és de pràcticament 1000 focs nous, això significaria que arriba a la ciutat una massa d'immigrants d'almenys 5000 persones.

El problema d'aquesta hipòtesi és que el fogatge de 1389 mostra que Barcelona tenia en aquell moment uns 6695 focs³⁵, pel que resulta estrany que entre 1378 i el de 1389 hi hagi una

30 Günzberg-Moll, J.; 2002; p. 25

31 Batlle, C; 1973; p. 59

32 Günzberg-Moll, J.; 2002; p. 27

33 Sobrequés, J.; 1992; p. 92

34 Redondo, E; 2002; p.274

35 Sobrequés, J.; 1992; p.93

davallada demogràfica tant important, de pràcticament 1000 focs menys, tenint en compte que tot i la dinàmica negativa del segle XIV durant aquells anys no hi ha mortaldats rellevants. La qüestió és, on va a parar aquests focs. Van ser expulsats, fou només un error d'escriptura, es van amagar per tal de no pagar les imposicions?

És difícil de saber perquè no hi ha forma de contrastar aquestes dades amb cap altra font de la època, i més enllà de 1389 no s'han trobat més fogatges que permetin fer una estadística del creixement demogràfic barceloní, l'únic fogatge que es conserva del segle XV és de 1497 i, per tant, hi ha un buit documental de més de cent anys que no permet estudiar l'evolució demogràfica.

4. La Migració

4.1 Motius que empenyen a emigrar

L'immigració es dona per diversos motius: la necessitat de cercar seguretat, la voluntat de millorar les condicions de vida, per alliberar-se de la servitud, aconseguir feina, per escapar de les guerres i del pirateig, per refugiar-se de l'intolerància religiosa...

Com s'ha dit anteriorment, un dels principals motius és que els immigrants cercaven en les ciutats amurallades la seguretat i la protecció que altres vil·les no podien oferir, al segle XIV és principalment contra l'atac dels pirates berberiscs que entre els segles XIV-XVI van assolir les costes catalanes, especialment el Maresme, d'aquí s'explica que molts pobles establissin una població als turons per escapar de les ràtzies i que tota la costa estigués vigilada per torres de guaita i de defensa. Davant aquesta amenaça, molts mariners van optar per cercar una nova vida a les vil·les amurallades “*per certes justes raons, especialment per por als moros*”.³⁶ Barcelona comptava amb bones fortificacions però a més tenia una petita flota de naus, armada i pagada amb els impostos del Consolat de Mar, que protegien el port i escoltaven les naus mercants fins a la costa.³⁷

Barcelona era una vil·la de jurisdicció reial i com a tal oferia una sèrie de drets envejables, entre ells l'alliberament de la remença un cop s'aconseguia la ciutadania, l'ascens social atorgat amb la ciutadania, però també altres privilegis, molts dels quals eren mercès enfocades al comerç i a l'economia: no haver de pagar taxes de duana, poder comprar béns a menor cost o el dret a comprar propietats en l'àmbit de la ciutat, entre altres.

Un altre motiu que feia atractiva l'emigració a Barcelona és que al ser un dels nuclis urbans més afectats per la pesta, la població activa en edat laboral s'havia vist reduïda, pel que hi havia molta oferta de treball i la ciutat requeria de mà d'obra. Degut a les morts per la fam i l'epidèmia de 1374³⁸, el Consell de Cent engegà una política de portes obertes que tenia com a objectiu atraure forasters qualificats que poguessin substituir el volum de treballadors morts en l'epidèmia.

Cal mencionar que els que no aconseguien integrar-se a la societat ni aconseguir una feina passen a engrossir la massa difícilment quantificable dels pobres vergonyants.

36 Un mariner de Pineda explicava la raó per la qual havia emigrat. AHCB, *Informacions de ciutadania*, 1; 1407

37 Vinyoles, T.; 1996; p. 12

38 Vinyoles, T.; 1985; p.78

4.2 Els Focus d'emigració

En el seu estudi, Eulàlia Duran³⁹ va poder localitzar, a partir de les dades extretes dels Informes de Ciutadania, la procedència dels forasters que van demanar la ciutadania. Aquestes reflecteixen només una petita part dels immigrants i per tant, es desconeix el nombre real d'emigrants que van poder marxar cap a Barcelona, però segur que era una xifra major. Tal vegada es podria intentar esbrinar mitjançant altres fonts però això ja pertanyeria a un altre treball.

Els futurs ciutadans provenien majoritàriament de les poblacions properes al Pla de Barcelona, així com de les comarques dels voltants, el Maresme, el Vallès Occidental i el Penedès. Destaquen els nuclis de l'interior com Sarrià, Sant Cugat, Sabadell, Olesa de Montserrat, Martorell, Ullastrell i Vilafranca del Penedès, però també cal un esment dels pobles costers com Badalona, Vilanova de Cubelles, Castelldefels, Badalona i Mataró. En segon terme, hi havia una immigració considerable vinguda de tota la Catalunya interior: Girona, Cervera, Perpinyà, Vic, Solsona, Besalú, Olot, Ripoll, Berga, Camprodon, Figueres, Manresa, Sallent, Tàrraga, Montblanc, Igualada i Santa Coloma de Queralt. Així com d'altres poblacions de la costa catalana: Tarragona, Sitges, Sant Pol, Blanes, Lloret, Sant Feliu, Palamós, i Castelló d'Empúries.

De fora de Catalunya es té constància d'un trànsit de persones d'altres regnes de la Corona catalanoaragonesa, exactament onze d'Aragó, sis de València, tres de Sardènia i dos de Mallorca i Sicília. Extern a la Corona, però dins de l'àmbit la Península Ibèrica s'han documentat cinc castellans que van sol·licitar la ciutadania, sols d'un s'especifica que provenia de Villareal.

Entre els estrangers el col·lectiu més nombrós de persones que esdevenen ciutadans són els italians, dels que s'han comptabilitzat setze en la documentació de ciutadania. Més concretament set de Pisa, cinc de Florència, tres de Lucca i un del qual no s'explicita la procedència.

Per altra banda, el segon col·lectiu de forasters aspirants a la ciutadania són deu francesos. D'aquests es coneix la procedència aproximada, provenen sobretot de les regions d'Occitània (tot i que és molt menor que el volum d'emigrants occitans que s'instal·laren al Principat al segle XVI) i de Borgonya, d'alguns es concreta les ciutats d'origen, com Toulouse, Avinyó, Bourges i Bordeus. En menor nombre hi ha emigrants alemanys i albanesos, però no hi ha gaires dades.

El cas dels italians, majoritàriament mercaders, és interessant perquè ja havien habitat a Barcelona al segle XII fins que Jaume I va decretar una sentència d'expulsió de llombards, sienesos,

39 Duran, E.; 1957; p.38

lucans i florentins de Barcelona al 1265⁴⁰. El motiu d'aquesta expulsió és deu a les pressions dels mercaders catalans contra la competència italiana, fet pel qual s'inicia una sèrie de mesures proteccionistes dels productes catalans i el rebuig als italians.

Aquesta mesura torna a aplicar-la Jaume II al 1326 amb el decret d'expulsió general de tots els italians de Barcelona i València, suposadament pel retorn dels italians a principis del segle XIV⁴¹ i una nova demanda proteccionista dels mercaders catalans. Poc després Alfons el Benigne estendria el decret a Mallorca al 1328.⁴² Principalment s'ordenà el tancament comercial amb les ciutats italianes i la prohibició de les importacions, i això passava per l'expulsió de tot intermediari italià que visqués al territori de la Corona per tal d'evitar el contraban.

Exceptuant les ciutats de Pisa i Venècia, el comerç amb la resta d'Itàlia restà tancat durant pràcticament tot el segle XIV i no es tornaria a obrir fins al regnat de Martí I al 1401 que reinicià les relacions comercials amb Florència, Lucca i Siena. El dit decret s'aplicaria l'any següent a la resta de ciutats italianes⁴³. Per això, la gran emigració d'italians a Barcelona es donarà a partir de principis de segle XV, especialment quan Alfons el Magnànim conquereix el Regne de Nàpols.

4.3 Els principals grups d'emigrants

La principal causa del creixement demogràfic de Barcelona a partir de la segona meitat de segle XIV es deu al flux migratori que arriba a la ciutat vinguda per mar i terra. Aquests immigrants nous són forasters que han abandonat el seu hàbitat d'origen per trobar una vida millor o cerquen a la ciutat feina, seguretat o llibertat.

4.3.1 Els Mercaders

Els mercaders són el col·lectiu més nombrós entre els immigrants i són els protagonistes destacats dels informes de ciutadania, el fet d'aconseguir la carta de ciutadania significava quantiosos avantatges fiscals i legals en l'importació i l'exportació de mercaderies a Barcelona, especialment per introduir-les a la ciutat sense pagar la *lezda*, i això suposava un estalvi important.

40 De Riquer, B. (dir); 1996; p.394

41 No s'ha trobat cap informació que indiqui que el decret d'expulsió de 1265 fos de caràcter permanent, pel que porta a pensar que al cap d'un temps es permetés tornar als italians.

42 De Riquer, B. (dir); 1996; p.397

43 Ferrer; M. T.; 1980; p. 400-401

La majoria de comerciants establerts a Barcelona solien passar curtes temporades a la ciutat, ja que sempre empraven viatges per vendre els seus productes als mercats mediterranis o a les fires del nord d'Europa, com deien del mercader Francesc de Vic “*fort sovint va en viatges de Flanders e d'oltramar e tostemps revé e habita la dita ciutat*”.⁴⁴ Un cop establerts a la ciutat els mercaders usaven Barcelona com a cap de pont per fer viatges de llarga distància o de mitjana distància (València i Mallorca) per vendre les mercaderies i construir una xarxa comercial al territori.

Aquests mercaders itinerants són vistos com a fonts de riquesa, i per això les autoritats municipals no acostumaven a posar gaires traves per la seva integració legal, ja que eren ben conscients dels beneficis que podia comportar l'establiment permanent a Barcelona de comerciants estrangers i els capitals que podien aportar. A més, la presència d'aquests al món dels negocis barcelonins contribuiria a augmentar el dinamisme comercial de la ciutat i a incrementar el volum de mercaderies.⁴⁵ Tot i tenir l'aprovació oficial, a aquests comerciants itinerants els costava més integrar-se en la vida quotidiana, fet que es pot observar en nombrosos interrogatoris per obtenir la ciutadania, en que els veïns testimonien desconeixen molts detalls sobre l'aspirant, i responen amb inseguretat, o amb informació molt brega i no aclareixen gaire l'activitat ni en què treballen exactament, a més s'usen simples fórmules per definir la feina dels mercaders com: “*fa feines grosses*”, “*fa bones feines de mercaderia*” “*fa bons viatges ça e lla*” i variants similars.⁴⁶

Tot i això, hi ha altres mercaders, que enlloc de viatjar contínuament, prefereixen establir-se permanentment a la ciutat per muntar una botiga on vendre els seus productes importats, a vegades comprats a altres estrangers per tal de vendre'ls a la població local. És el cas de Joan Draper, mercader de Palou que posà una botiga per vendre aliments: panses, figues, arròs i vi.⁴⁷ Aquests comerciants, a diferència dels viatjants, tenien una major possibilitat d'integrar-se a la societat, pel sol fet de residir sempre a la ciutat, però a més actuaven d'agent dinamitzador de la riquesa i per la transacció diària, essent ben coneguts per la població.

Els mercaders, tant si eren viatgers com botiguers, solien ajuntar-se amb altres membres del gremi, no tant pel fet d'un origen comú, que també es dona entre els estrangers, sobretot els italians, sinó perquè comparteixen la mateixa sort en l'ofici i les transaccions comercials. Aquesta necessitat de reunir-se acabava donant en molts casos les societats o companyies de mercaderia, projectes comercials comuns pels quals cada soci contribuïa econòmicament per l'èxit del negoci.

44 Vinyoles, T.; 1985; op. cit.: AHCB, Informacions de ciutadania, 1407-VII-7

45 Obradors, C.; 2009; p.5

46 Duran, E.; 1957; p.54

47 AHCB, 1C-V, 3; Informacions de Ciutadania, 1375-1420; 18, 19 i 22-VIII-1413

Aquests mercaders que s'estableixen a la ciutat, en molts casos amb èxit, reflectien un tipus d'empresari dotat d'un esperit emprenedor, independent, ambiciós i intel·ligent que es reflectia en la seva prosperitat econòmica i en els seus contactes, passant a convertir-se en part de la classe dirigent o almenys en membres importants de la societat barcelonina.

4.3.2 Els pagesos

En molts casos, eren camperols que triaven abandonar les terres que treballaven, ja fos per escapar de les càrregues fiscals, dels abusos del senyor amb els “mals usos”, per abandonar uns camps infèrtils o per altres motius. En gran part, els camperols que emigren a la ciutat són segons fills, que arran de l'institució de l'hereu s'havien quedat sense herència, és a dir, fadrísters i cabalers que opten per provar fortuna a la ciutat com a camperols o aprenent un ofici.

La diferència entre els pagesos rau en que molts eren remences, camperols lligats a la terra pel pacte de vassallatge amb el seu senyor, a menys que redimissin la remença, el pagament de la qual els alliberava de la servitud, ratificat per la Sentència Arbitral de Guadalupe (1485).

A part dels remences hi havia pagesos aloers, lliures i petits propietaris, alguns es veurien afavorits per la situació del camp i veuran en la ciutadania un progressiu enriquiment. Cal diferenciar que entre els pagesos aloers n'hi havia de pobres però també “pagesos grassos”, enriquets. Entre els pagesos grassos n'hi havia molts que sol·licitaven la ciutadania pels beneficis que comportava no haver de pagar la *lezda* per introduir a la ciutat productes produïts als camps propers a les poblacions del Pla de Barcelona per comercialitzar la producció agrària. Per demanar la ciutadania compraven una propietat a Barcelona per poder acreditar que residien a la ciutat.⁴⁸

Als informes de ciutadania hi ha indicis de pagesos de remença escapats, tot i que són difícils d'identificar. Es dedueix que de la pressa que tenien alguns camperols per demanar la ciutadania, als pocs mesos d'arribar a la ciutat, era deguda a l'urgència de veure's alliberats de la servitud pel dret de ciutadania i de la por a ser reclamat pel seu senyor.⁴⁹

Als interrogatoris fets pels consellers als veïns i amics del sol·licitant, aquests acostumaven a afirmar que l'aspirant era un pagès alliberat després de pagar la remença al senyor. Si encara era remença, solien amagar aquesta dada i simplement confessaven que ho desconeixien o que no n'estaven segurs “*mas que no sab que sia de remença alguna*”. Si reconeixien que era remença

48 Obradors, C.; 2009; p.9

49 Vinyoles, T.; 1985; p.90-91

afirmaven que no havien estat reclamats des de que vivia a la ciutat. Tot i així, es pot observar a la documentació que les autoritats solien encobrir al remença per que així pogués esdevenir lliure⁵⁰.

Els pagesos arribats a Barcelona eren mà d'obra poc qualificada i a menys que els contractessin per treballar als camps dels voltants de la ciutat solien fer les feines més indignes, com per exemple de bastaixos o bergants (que s'encarregaven de transportar mercaderies des del port o les portes de la ciutat fins als magatzems dels clients), tampoc faltarien els que va reorientar la seva carrera canviant i aprenent un nou ofici.

4.3.3 La Gent de Mar

Són un col·lectiu important d'immigrants, dintre d'aquesta consideració s'hi engloben: navegants, patrons de nau, mariners (copropietaris d'una barca), barquers, mestres d'aixa i pescadors.⁵¹ A la documentació sobretot destaquen pescadors, mariners i patrons de nau. Tots tenen en comú que viuen del mar i aquesta activitat feia girar el seu món, més que no a la resta de la societat que era més sedentària. La majoria de mariners i pescadors, que havien après la professió de llurs pares provenien majoritàriament de pobles costers de tota Catalunya i de Llevant, van decidir establir-se a Barcelona perquè era un port dinàmic i oferia bastantes possibilitats de guanyar-se la vida i prosperar. La rellevància de Barcelona com a port dura fins al segle XV, quan degut a la decadència de la Ciutat Comtal, València esdevé el port principal de la Corona, deixant Barcelona com a port de segona categoria.

La gent de mar de les ciutats tenien la mateixa consideració que qualsevol artesà, pel que igual que feien alguns gremis, els mariners acostumaven a viure en el mateix barri que la resta de gent que practicava activitats relacionades amb el mar. En el cas barceloní, acostumaven a residir al quarter de Santa Maria del Mar i la Ribera, ja que aquest estava situat al costat de la platja, i tenia un gran dinamisme i vitalitat degut al fet d'estar dedicat al comerç marítim, a la pesca i als vaixells. La gent de mar, com els mercaders, eren els que més sol·licitaven la ciutadania perquè era clau per poder entrar mercaderies i descarregar-les al port sense haver de pagar l'impost de duana.

En canvi, tenien una estabilitat familiar molt feble, ja que degut als constants viatges, passaven llargues temporades fora de la ciutat. Per tant, per no incomplir la obligació de residir permanentment a la ciutat es solia solucionar deixant algun familiar a càrrec de la casa durant

50 Vinyoles, T.; 1985; p.90

51 Vinyoles, T.; 1996; p. 10

l'absència, normalment l'esposa, els fills, o en alguns casos una germana.⁵²

Dels informes referents al mariner Gabriel Covaner de Lloret, que residia en a casa d'un company mariner entre viatges, s'extreu l'idea de que pels mariners el domicili no era el lloc on es residia, sinó que era el lloc on es tornava a descansar després d'un viatge.⁵³ L'excepció entre la gent de mar eren els que residien permanentment a Barcelona: els barquers i pescadors, que al arribar a la ciutat aspiraven a comprar o construir-se una barca per navegar a les costes dels voltants fent navegació de cabotatge, però sense allunyar-se gaire del port.

Tot i això, la gent de mar eren un col·lectiu molt afectat per la pobresa⁵⁴ i els nombrosos perills que comportava el viatge per mar: l'inseguretat de les costes a causa de pirates i corsaris, les malalties contagioses que contreien als vaixells, ser capturat i venut com a esclau pels berberiscs, una alimentació deficient, les tempestes i els naufragis, entre altres.⁵⁵ I que en molts casos podien tenir uns resultats funestos, per això, molts mariners i mercaders solien testar abans d'iniciar un viatge, com en el cas de Ramon Sabater “sa, per gràcia de Déu, de ment e cos, volent embarcar-me per partir cap a Alexandria en la nau de Francesc Fogassot, faig el meu testament”⁵⁶.

4.3.4 Els aprenents de menestral

Un altre col·lectiu important són els menestrals, que eren mà d'obra qualificada que gràcies a les seves habilitats eren capaços de trobar feina aviat, i això suposava nous ciutadans potencials.

Però entre els menestrals forasters destaquen sobretot els aprenents d'ofici. S'ha comptabilitzat que tant sols un terç dels aprenents eren nascuts a Barcelona, que s'han comptabilitzat en un 35%, mentre que el gruix dels nois que aprenen un ofici provenia d'altres localitats del Principat, que aproximadament suposarien el 65%, dels quals un 18% provindrien d'altres regions de fora de Catalunya, principalment de la resta de regnes de la Corona⁵⁷.

Els aprenents solien arribar a la ciutat acompanyats del seu pare, l'edat mínima per ser acceptat com a aprenent estava en 13 anys. El pare negociava amb el mestre les condicions de l'aprenentatge, inclús si s'havia de pagar la manutenció o algun altre recàrrec per l'educació del fill. Pel pare, entregar el fill a un taller perquè aprengués un ofici era primer, una boca menys a

52 Vinyoles, T.; 1996; p.11

53 Vinyoles, T.; 1996; p.18

54 La situació podia ser tant adversa que les mares no podien alimentar les criatures i decidien deixar-les als orfenats o hospitals de la ciutat a l'espera que el marit tornés del viatge amb recursos suficients per mantenir la família.

55 Vinyoles, T.; 1996; p.13 i 15

56 Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Berenguer Ermengol, *Testaments*, 1385-1405, f. 51r

57 Vinyoles, T.; 1985; p.88

alimentar a casa, i segon, prometia una vida millor, inclús la possibilitat d'ascendir socialment.⁵⁸

Un cop el contracte d'aprenentatge, font principal de la qual provenen aquestes dades, quedava signat sota notari, l'aprenent passava a càrrec del mestre, que es comprometia a educar-lo i ensenyar-li l'ofici fins que aquest assolís la categoria de mestre. A més, el mestre tenia la obligació de vestir i alimentar al noi durant el temps que durés l'aprenentatge, que solia durar entre sis i vuit anys, fins que aquest es presentava a l'examen per esdevenir mestre.⁵⁹ Si superava les proves (normalment consistents en fer obres mestres, o sigui, que demostrés el mestratge dels coneixements que havia après durant l'aprenentatge) la resta de confreres i agremiats passaven a considerar mestre a l'aprenent, tenint la possibilitat d'exercir plenament l'ofici. Això permetia que el nou mestre pogués triar establir-se a la ciutat, i un cop hagués aconseguit un habitatge i assegurar-se la feina, llavors podia demanar la ciutadania per esdevenir un ciutadà de ple dret.

A l'igual que hi havia aprenents també hi havia moltes noies que emigraven molt joves a la ciutat per treballar com a serventes i en uns pocs casos aprendre algun ofici, principalment el de cosidora o filatera. Però la majoria van dedicar-se a servir en cases de gent benestant.⁶⁰

4.3.5 Els esclaus

Els esclaus també són forasters, si bé eren una immigració forçada, normalment com a presoners de guerra. L'esclavisme era una pràctica que es va donar al llarg de tota l'Edat Mitjana. Es desconeix el nombre d'esclaus que van viure a Barcelona durant els segles XIII-XV, si bé apareixen sovint a la documentació notarial, principalment als testaments i en concret, als inventaris *post mortem*, i són caracteritzats com una propietat més que, per tant, es podia vendre o hipotecar.⁶¹

Els esclaus de Barcelona fins al segle XIV van ser majoritàriament musulmans capturats com a conseqüència de les guerres de conquesta.⁶² Aquests captius eren duts a les feries on es venien i eren comprats.⁶³ Però després de la Pesta Negra va augmentar considerablement la compravenda de mà d'obra esclava, per tal de substituir els treballadors que havien mort com a causa de les mortaldats i seguir mantenint la producció artesanal i agrària. Per suplir la demanda d'obriers en els diferents sectors gremials es compraren esclaus, tot i ser de menor qualificació. Però

58 Vinyoles, T.; 1985; p.88-89

59 Vinyoles, T.; 1985; p.86

60 Vinyoles, T.; 1985; p.89

61 Mutgé, J.;1987; p.137

62 Hernando, J.; 2003; p.69

63 Sobrequés, J.; 1992, p.116

ara ja no són musulmans, sinó que principalment seran esclaus provinents d'Orient, entre els que destaquen els grecs ortodoxos, búlgars, bosnians, armenis i sobretot tàrtars.⁶⁴

Per una banda s'utilitzà els esclaus per treballar en els oficis més durs i que requerien una major força física, tals com la blanqueria, com a bastaixos per descarregar i transportar mercaderies del port, en els forns i els tallers dedicats al treball del ferro, però pràcticament en gairebé tots els gremis. Només hi hagué l'excepció dels gremis que treballaven els metalls preciosos com els argenters que van prohibir l'ús d'esclaus.⁶⁵ Tot i així, es va tractar de regular el límit d'esclaus per taller mitjançant ordinacions municipals, per tal de protegir la feina dels obrers lliures.⁶⁶

Per altra banda hi havia moltes esclaves domèstiques que treballaven com a part del servei a les casa de prohoms, així com de menestrals, en condicions que no es diferenciaven gaire de les que tenien les serventes lliures⁶⁷. Inclús si l'esclava treballava a casa d'un menestral podia ajudar en les tasques de l'obrador. En el marc de les esclaves, n'hi havia que treballaven obligades per l'amo en la prostitució. També hi ha documentats molts casos de concubinatge amb esclaves, els fills de les quals, a menys que l'amo els reconegués, heretaven la condició esclava de la mare.⁶⁸

Com a força laboral els esclaus presentaven dos inconvenients, la tendència natural a intentar fugir, i la manca d'incentiu per treballar. En molts casos, els esclaus aprofitaven qualsevol excusa per tractar d'escapar, pel que l'amo havia de denunciar la fugida si volia cobrar l'indemnització de l'assegurança⁶⁹. Si l'esclau era arrestat, l'amo tenia la obligació de castigar el fugat, sense matar-lo, i oferir una recompensa al captador, que variava depenent de si l'arrestava dins de vegueria, uns 50 sous, o més enllà, cobrant 100 sous.⁷⁰

Per solucionar ambdós problemes es va optar per oferir la promesa d'alliberar l'esclau si aquest jurava no escapar durant el temps que servís al seu amo, sent eficient i lleial fins el moment de la manumissió, a vegades quedava fixat al testament de l'amo.

També estava permès llogar els esclaus, sobretot si estaven especialitzats en un ofici concret. Amb el seu lloguer l'esclau rebia un petit sou que li havia de permetre estalviar per comprar la seva llibertat. Aquesta tendència s'intensificà fins al punt d'existir veritables xarxes de lloguer entre diversos individus, mitjançant contractes de lloguer, on l'amo emprava la fórmula “jo us llogo i us

64 Mutgé, J.; 1987; p.137

65 Sobrequés, J.; 1992; p. 152

66 Mutgé, J.; 1987; p.138

67 Hernando, J.; 2003; p.147-148

68 Vinyoles, T.; 1985; p.128

69 Salicrú, R.; 1998; p.87

70 Salicrú, R.; 1998; p.33

confio” a l'interessat, que es comprometia a tractar-lo convenientment, i a avançar a l'amo part de la quantitat estipulada pel servei.⁷¹

En general, l'esclavitud estava acceptada socialment, tot i que l'Església prohibia l'esclavatge de tot cristià i féu campanya per la manumissió dels esclaus grecs, que eren cristians ortodoxes, tot i que mai es va manifestar en contra dels esclaus infidels.⁷²

Els lliberts que s'havien cristianitzat,⁷³ assumit la llengua i la cultura local podien triar seguir treballant pel seu antic amo, o dedicar-se a obrir un negoci propi, tot i que determinades activitats laborals estaven restringides per evitar que pogués fer la competència als gremis.

71 Sobrequés, J.; 1992; p.118

72 Sobrequés, J.; 1946; p. 95

73 Hernando, J.; 2003; p.171

5. Integració a la vida civil

5.1. Condicions teòriques per esdevenir ciutadà

Quan un immigrant arribava a Barcelona se'l considerava un foraster, i com a tal no rebia la mateixa consideració que un ciutadà, tot i així, el nouvingut no era discriminat pel fet de ser foraster, sinó que era acceptat mentre no tingués cap raó pel qual se'l marginés, fins al moment d'obtenir la ciutadania el foraster era considerat un habitant que residia i treballava a la ciutat.

Per obtenir el permís per comprar la Carta de Ciutadania calia complir una sèrie de requeriments. La possessió de la ciutadania suposava formar part d'una categoria social superior i venia acompanyat d'una sèrie d'avantatges, els quals ja constaven al Privilegi de Jaume I de 1323 a la ciutat de Barcelona, que posaria les bases del dret de ciutadania.

Era considerat ciutadà de Barcelona tota persona de condició lliure que demostrava tenir la voluntat de residir a la ciutat permanentment, i per tant demanava la ciutadania. Havia de residir a la ciutat en habitatge propi, tant si era en propietat com de lloguer, o compartir casa amb algú altre, pagant part de les despeses. No es considerava ciutadà als individus que vivien a casa d'una altra persona, mantingut i sense contribuir en la manutenció. Per això un requisit indispensable era tenir una feina remunerada, ja que se suposava que tot ciutadà havia de poder mantenir-se amb els beneficis del seu treball i per tant podia contribuir a pagar els impostos locals com qualsevol altre ciutadà. A més, era ben vist que el sol·licitant estigués casat, ja que era una garantia d'estabilitat familiar. Si en canvi era solter, era important que mantingués algú que tingués cura d'ell i de la casa: la mare, una germana, una serventa o una esclava.

Les condicions necessàries s'expressaven clarament als mateixos informes per rebre la ciutadania, i també quedaven recollides al privilegi atorgat per Pere II, el *Recognoverunt Proceres* (1284). El primer requeriment per que un foraster fos considerat ciutadà, aquest hagués viscut a Barcelona almenys un any i un dia des de la seva arribada:

“[...] *Item quod quicumque forensis qui steterit in Barchinonam per unum anum et diem, quod habebatur pro cive* [...]”⁷⁴

Cal remarcar que no tots els sol·licitants de la Carta eren forasters, sinó que molts eren nascuts a Barcelona, ja que el fet de néixer a la ciutat no implicava ser ciutadà, ni tant sols si s'era fill de ciutadà, pel que si es volia gaudir del dret calia demanar-lo, de fet, es té constància de disset

⁷⁴ *Recognoverunt Proceres*; 1933, p. 44

sol·licituds d'individus nascuts a Barcelona entre 1407-1441, tot i que en general els nadius tenien més facilitat en aconseguir la ciutadania que els forasters. En el cas de les dones, aquestes no podien demanar la ciutadania sinó que aquesta només els hi era concedida si el marit l'aconseguia, però si enviudaven seguien conservant la condició.

La revisió del *Recongnoverunt* feta per Pere III al 1370 confirmava les anteriors condicions per ésser ciutadà, i afegia que calia que el ciutadà tingués el domicili a la ciutat:

*“[...] qui animo et se suum domicilium constituerint in eadam civitatem, seu qui secundum usum antiquum recepti fuerunt, aut fuerint per officiales nostros”*⁷⁵.

El procés per aconseguir la Carta de Ciutadania per poder esdevenir ciutadà era el següent: el nouvingut havia de sol·licitar formalment a les autoritats del Consell de Cent la voluntat d'obtenir la ciutadania. A partir d'aquí, els consellers es dedicaven a recollir informació sobre l'aspirant, preguntant als tres o quatre testimonis que fossin veïns del quarter i a amics i companys de feina. Bàsicament les preguntes que es feien era sobre la procedència del nouvingut, si tenia voluntat d'establir-se permanentment a la ciutat, si tenia treball remunerat, si vivia en habitatge propi, si tenia algú al seu càrrec o que cuidés de l'aspirant, l'estat civil, i si sabia si era remença o lliure.

En general els interrogats responien el que sabien, depenent del grau de familiaritat amb el sol·licitant, i això quedava recollit en els documents coneguts com a “informacions de ciutadania” i a partir d'aquí els consellers estudiaven el cas i deliberaven si el nouvingut era digne de rebre la ciutadania. A vegades el procés podia trigar anys a resoldre's, però si finalment consideraven al sol·licitant apte per esdevenir ciutadà, l'escrivà del Consell anotava la concessió de la Carta de Ciutadania al marge de l'informació, i dos o tres dies més tard es registrava. A partir d'aquí es permetia que el foraster comprés la Carta de Ciutadania que el declarava com a ciutadà de ple dret, tot i que per gaudir dels privilegis que comportava, el ciutadà calia que la mostrés sempre que se li requerís per poder acreditar la seva condició⁷⁶.

5.2 Els drets i obligacions del ciutadà

Un dels drets que s'indiquen al *Recongnoverunt Proceres* és que tot ciutadà tenia el dret d'entrar lliurement per les portes de les ciutats sota jurisdicció reial sense haver de pagar cap taxa per les mercaderies. També tenien la franquícia de no haver de pagar la *lezda*, que gravava les mercaderies, de les que es pagava una onzena part del seu valor per poder-les introduir a la ciutat:

75 Llibre Vert; Vol. II, 506; II Antiquo; 290; Diversorum VI; p.525

76 Duran, E.; 1957; p.60

“[...] cives et habitatores Barchinonae cum rebus et mercaturis vestris ab omnia lezda et pedatico, portatico, usatico colta consuetudine novis veteribus statutis et statuendis et omni penso ubicumque per omnia loca Regnorum [...]”.

Un altre privilegi era que cap oficial del regne podia requisar els productes d'un ciutadà, ni impedir-li el pas ni obligar-lo a pagar cap impost per les seves mercaderies:

“[...] audeat vel possit vos vel aliquem vestrem aut captalarios sive nuntios vestros aut res vel mercaturas vestras aliquas gravare, impedire, capere aliquid iudes vel detinere in aliquo loco[...]”⁷⁷.

Les concessions del privilegi de 1232 foren confirmades pels monarques posteriors: Pere II (1283), Alfons III (1286) i Jaume II (1292) que ratificaren constantment la validesa de dit privilegi. Al segle XIV, els privilegis atorgats per Alfons IV al 1328 i de Pere III al 1336 declaraven expressament les llibertats i drets que tenien els ciutadans:

“[...] habeant franquitatem, inmunitatem et libertatem de non dando vel solvendo aliquam lezdam, pedagium, pedaticum, mensuraticum, penum, usaticum, maxerifatum, duanam, ancoragium, traveragium, passagium et gabellam vel aliam quamcumque impositionem seu consuetudinem novas vel veteres staututas vel statuendas in Regnis et terris eiusdem domini Regis et specialiter in civitates et loco Dertuse, et in castris, villis et locis de Alacant, de Oriola, de Elex, de Guardamar et eiusdem adiacentibus quae sunt in parte Regni Valenciae ultra Sexona [...]”⁷⁸

La categoria jurídica de ciutadà i els seus avantatges eren reconeguts a tots els regnes de la Corona catalanoaragonesa, per tant, els que més beneficiats en sortien eren els individus dedicats al comerç, i es tenia en especial interès la condició de ciutadà a les poblacions costeres. És per aquest motiu, que molts mercaders estrangers, sobretot italians, demanaran la ciutadania per poder gaudir dels privilegis d'entrar mercaderies sense haver de pagar impostos de *lezda* o de duana.

Les càrregues que comportava la condició de ciutadà eren principalment que aquest havia de prestar servei personal i contribucions econòmiques. Per exemple, estava obligat a participar econòmicament en la reparació de les muralles, tal com apareix en la documentació de la època: *“paga e contribueix en la obra de murs e de valls”*.

Un altre servei molt important era el militar. Tot ciutadà home tenia la obligació de formar

⁷⁷ Llibre Vert; Vol. II, 506; II Antiquo; 290; Diversorum II; p.68

⁷⁸ Duran, E.; 1957; extret de AHCB, *Registres de ciutadania*

part de l'exèrcit de la ciutat en cas de la convocació del “via fora”, és a dir, la crida a les armes en defensa de la ciutat; així com en defensa del regne si hi havia perill d'invasió, tal com manava l'usatge *Princeps Namque*, per tant, s'entén que tots els ciutadans tenien el dret i l'obligació de posseir armes i aprendre a usar-les. El cas de la milícia era tant un servei com un dret, ja que si un ciutadà es veia atacat per un enemic podia reclamar l'ajut de la ciutat per combatre'l.

Entre les obligacions econòmiques del ciutadà hi figuraven la participació a les càrregues veïnals i al pagament de les imposicions:

“[...] *quilibet Civis Barchinonae solvat et contribuat partem sibi contingentem in servicibus vecinalibus, et inde non excusatum ratione alicuius Privilegii[...]*”.

Una altra obligació que es tenia era comprar el blat a la ciutat, “*ha pres forment de la ciutat [...] i li'n són donades II quarteres*”. En el informes també acostuma a aparèixer la fórmula: “*paga e contribueix en els carrecs de la Ciutat*” o “*contribueix en els impostos*”. El pagament d'impostos era un dels elements principals que feia que la resta de ciutadans consideressin un nouvingut com un igual, és per això que s'apreciava que el foraster tingués una feina remunerada, ja que amb els beneficis podia contribuir a pagar les càrregues impositives.⁷⁹

5.3 Estratègies d'integració

Com avui en dia, existien uns mecanismes pels quals els immigrants provaven d'integrar-se a la societat, aquestes passen per l'integració professional de l'individu en els circuits laborals. A partir dels informes es pot observar unes estratègies que indiquen un possible procés d'integració, que C. Obradors va analitzar seguint uns paràmetres cronològics que parteixen de l'arribada a la ciutat, ser acollit, l'integració a la vida quotidiana i esdevenir ciutadà.⁸⁰

El primer pas consistia en trobar un contacte entre el foraster i un ciutadà que pogués avalar i protegir al nouvingut, establint un contacte previ per arreglar l'arribada, i aconseguir un protector poderós i influent que li obrís les portes. Segons els informes aquests contactes són principalment familiars i amistats. Normalment el foraster emigrava de la seva localitat d'origen sol deixant la família més pròxima allà, o es traslladava tota cap a la ciutat. Els parents de la ciutat acostumaven a ser familiars que havien emigrat anys abans i per tant solien tenir un vincle d'oncles, cosins o inclús cunyats. El cas de l'amistat, com a sentiment d'estimació i altruisme, alguns segueixen el consell d'un amic que havia emigrat anteriorment i que el convencés de que era millor migrar per millorar

⁷⁹ Duran, E.; 1957; p. 54

⁸⁰ Obradors, C.; 2009; p. 8

les condicions de vida, que a Barcelona eren més afavoridores.⁸¹

El següent pas era trobar un habitatge, ja que era vital per fer vida normal com un habitant qualsevol, això suposava entrar al complex mercat immobiliari, monopolitzat per l'especulació de les elits. Pocs immigrants compraven casa, normalment al Raval, però el més comú era llogar un habitatge o bé es compartia casa amb un amic o familiar, pagant per una habitació.

Per integrar-se calia ser acollit pels habitants, i per això calia entrar a les xarxes de solidaritat veïnals. Sovint es donaven entre companys del mateix gremi, amb veïns o antics immigrants que havien aconseguit integrar-se al teixit social de Barcelona, i que per tant coneixen perfectament pel que passaven els forasters, per això molt sovint els oferirien ajut i consell. Pot observar-se als informes de ciutadania aquesta solidaritat veïnal, conforme anaven coneixent els nouvinguts, en que molts testimonis consideren al foraster digne de ser ciutadà. Es podria dir que la pròpia població s'esforçava en integrar a l'immigrant.⁸²

Una de les estratègies considerades més útils per afavorir l'integració era el matrimoni, sobretot si es feia amb una jove local, tot i que cal remarcar que molts emigrants estaven casats i amb fills. Però per un solter, la oportunitat d'or era casar-se amb una barcelonina, sobretot si provenia de família de ciutadans, així un cop casats el marit passava a formar part de la família de l'esposa i podia aprofitar els contactes de la seva nova família per aconseguir noves oportunitats i acabar d'integrar-se. A més, el fet d'estar casat proporcionava la garantia d'estabilitat familiar que precisava un futur ciutadà. De fet, es considera que hi havia una pràctica bastant estesa d'endogàmia entre les persones que formaven part del mateix col·lectiu, sobretot entre els gremis i d'entre aquests els que es dedicaven sobretot a oficis relacionats amb el mar i el comerç.⁸³

Un altra estratègia era contribuir al pagament de les càrregues fiscals, ja que demostraven la voluntat de comprometre's amb la ciutat, i la contribució als impostos eren una obligació que tenien tots els ciutadans, pel que es mostrava la voluntat d'esdevenir ciutadà. No està demostrat que els habitants tinguessin la obligació de pagar el fisc si bé simbòlicament feia pública l'intenció d'integrar-se com a ciutadà, guanyant-se l'aprovació municipal i dels veïns.⁸⁴

El fet de que el nouvingut participés a les festes religioses també estava molt ben vist pels ciutadans, i per tant s'encoratjava a passar les festes del calendari a la ciutat i a participar-hi

81 Obradors, C.; 2009; p. 8-9

82 Vinyoles, T; 1985; p.81

83 Vinyoles, T.; 1996; p.20

84 Obradors, C.; 2009; p. 10-11

activament, i els barcelonins agraïen l'esforç de compartir les festes i de que es mostressin interessats en integrar-se al calendari local.⁸⁵

L'últim pas per acabar el procés d'integració consistia en que el foraster, que en molts casos portava vivint a la ciutat uns quants anys, havia consolidat la feina i havia format una família, es sentia prou integrat i reconegut socialment per demanar la ciutadania, seguint el procés explicat anteriorment.

85 Obradors, C.; 2009; p. 11

6. Conclusions

Tot i les conseqüències nefastes que tingueren les mortaldats, les caresties, les fams, la crisi econòmica, i les guerres, es pot dir que els efectes de la crisi baix medieval actuen com a regulador de la població, parlant en termes malthusians, ja que trenquen l'anterior situació de superpoblació i de subalimentació i torna a créixer la societat barcelonina i en extensió la catalana.

La societat barcelonina es recupera més lentament dels estralls del segle XIV sobretot pels fets nefastos del segle XV, especialment la Guerra Civil Catalana. Tot això té unes repercussions que afecten directament en el creixement demogràfic. Si els índexs de població no es van desplomar va ser principalment per l'arribada d'immigració provinent del camp i de la costa que van ajudar a dissimular els greus desajustos demogràfics.

Les crisis van provocar, en conseqüència, que el creixement de la població fos molt més lent i que no es recuperessin els valors demogràfics anteriors al segle XIV fins pràcticament dos segles més tard. L'immigració que arriba a la ciutat substitueix els habitants morts per les crisis, i manté més o menys estable els valors de creixement de la població, amb algun increment però també amb alguna davallada, tal com es pot observar a les fonts.

El problema és la dificultat de quantificar quin nombre de forasters va emigrar cap a la ciutat, una opció seria fer recerca als arxius notariais de tots els pobles dels que es té constància d'emigrants, o un anàlisi a fons els fogatges observant els pobles en que els habitants disminueixin, però igualment és difícil saber amb certesa, ja que els focs no donen informació individual i per tant si un cabaler d'una família camperola marxava no en quedava constància als documents.

S'ha pogut observar els factors que caracteritzen la crisi Baix Medieval, però també l'afectació i conseqüències que tingué la Pesta de 1348 i com la societat urbana va tractar d'adaptar-se als canvis del segle XIV. La capacitat d'acceptar la pèrdua demogràfica, amb el canvi mental que suposa reconèixer la fugacitat de la vida i la fragilitat dels homes. Així com la necessitat d'obrir les portes a l'immigració qualificada per tal de recuperar població i mà d'obra.

És curiós observar que les estratègies que hi havia per integrar-se i les condicions que calia complir per esdevenir ciutadà recorden una mica les actuals. A més sorprèn observar que les atribucions dels ciutadans medievals no difereixen tant de l'actualitat. Salvant les distàncies, és paradoxal observar que igual que al segle XIV, sembla que la població barcelonina i catalana només pot augmentar mitjançant l'immigració.

7. Bibliografia

- Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (ACHB); *Informacions de Ciutadania*; 1375-1457
- Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB); Berenguer Ermengol; *Testaments*; 1385-1405
- Recognoverunt Proceres*; (transcr. Mans, J i Miñarro, A); Universitat Catalana, Barcelona; 1933
- BATLLE GALLART, C.; *Història de Catalunya* (dir. Vilar, P.), *L'expansió baixmedieval*; Vol. 3; Edicions 62; Barcelona; 1988
- BATLLE GALLART, C.; *La Crisis Social i Econòmica de Barcelona a mediados del siglo XV*; CSIC, Institució Milà i Fontanals, Departament d'Estudis Medievals; Barcelona; 1973
- BOIS, G.; *La gran depresión medieval, siglos XIV-XV. El precedente de una crisis sistémica*; Universitat de Valencia; Valencia; 2001
- CUADRADA, C.; *El llibre de la Pesta*; Rafael Dalmau, editor; Barcelona; 2012
- DE RIQUER, B. (dir.); *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*; Vol. 3 “La forja dels Països Catalans”; Enciclopèdia Catalana; Barcelona; 1996
- DURAN, E.; *Apuntes para un estudio sobre la obtención de la ciudadanía de Barcelona a fines de la Edad Media (1375-1457)*; Tesina de llicenciatura (inèdita); Universitat de Barcelona; 1957
- FERRER, M. T.; “Els italians a terres catalanes (segles XII i XIII)”; *Anuario de Estudios Medievales*, CSIC; Barcelona; 1980
- FURIÓ, A., GARCIA-OLIVER, F.; *Història de la Corona d'Aragó: L'època medieval (1137-1479)* (dir. Belenguer, E.); Vol. 1; Edicions 62; Barcelona; 2007
- GARCIA, A., GUÀRDIA, M.; *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*; Edicions la Magrana; Barcelona; 1986
- GUAL CAMARENA, M.; *Vocabulario del comercio medieval*; Excelentíssima Diputació Provincial de Tarragona; Tarragona; 1968
- GÜNZBERG-MOLL, J.; *Vida quotidiana a la ciutat de Barcelona durant la Pesta Negra (1348)*;

Episodis de la Història; Rafael Dalmau, editor; Barcelona; 2002

HERNANDO, J.; *Els esclaus islàmics a Barcelona: blancs, negres, llors i turcs. De la esclavitud a la llibertat (s. XIV)*; CSIC; Barcelona; 2003

LÓPEZ de MENESES, A; “Una consecuencia de la Peste Negra en Cataluña. El pogrom de 1348”. *Sefarad*; Madrid-Barcelona, XIX; 1959

MUTGÉ VIVES, J.; *Política, urbanismo y vida ciudadana en la Barcelona del siglo XIV*, CSIC, Institució Milà i Fontanals, Departament d'Estudis Medievals; Barcelona; 2004

MUTGÉ VIVES, J.; *La ciudad de Barcelona durante el reinado de Alfonso el Benigno (1323-1336)*; CSIC; Barcelona; 1987

OBRADORS, C.; “La integració de forasters a Barcelona: una aproximació a través dels informes de ciutadania, 1380-1420”; *XI Congrés d'Història de Barcelona*; AHCB; Barcelona; 2009

REDONDO GARCÍA, E; *El fogatjament general de Catalunya de 1378*; CSIC; Barcelona; 2002

SALICRÚ, R.; *Esclaus i propietaris d'esclaus a la Catalunya del segle XV*; CSIC; Barcelona; 1998

SOBREQUÉS CALLICÓ, J.; *La Història de Barcelona*; Vol. III “La ciutat consolidada (segles XIV i XV)”; Enciclopèdia Catalana, Ajuntament de Barcelona; Barcelona; 1992

SOBREQUÉS CALLICÓ, J.; “Los esclavos en la ciudad hasta siglo XV”, *Barcelona Divulgación Histórica*; Vol. II; Ediciones Ayma; Barcelona; 1946

VINYOLES VIDAL, T. *La vida quotidiana a Barcelona vers 1400*; Fundació Salvador Vives; Barcelona; 1985

VINYOLES VIDAL, T. “La vita quotidiana della gente di mare, Esempi barcellonesi dei secoli XIV-XV”, *Medioevo. Saggi e Rassegne*, 21; 1996

